

SOMMARBOKEN

funkar

FÖR ALLA

Text: HANNA JEDVIK

ÖVERSIKT

Med lust som drivkraft | 3

INTRODUKTION | 4

Vad är Sommarboken? | 4

Barns rättigheter - en självklar utgångspunkt | 4

De fem behovsgrupperna | 5

OLIKA SÄTT ATT LÄSA | 6

Alla sätt att läsa är okej | 6

Läsa på olika sätt | 7

INTERVJU:

Ta alla barn i handen | 8

Tips från MTM | 9

LITTERÄR AKTIVITET | 10

Med boksamtalet i centrum | 10

Lekfulla metoder för boksamtal | 10

Ha tydliga ramar för träffarna | 12

Besvara sju frågor | 12

Träffens upplägg | 13

Fixa ett inbjudande rum | 13

Fika som funkar | 14

INTERVJU:

Våga utmana! | 15

SKAPANDE AKTIVITET | 17

En inkluderande skaparstund | 17

INTERVJU:

Väl förberedd löser det mesta | 18

INKLUDERA FLER | 20

En dubbelt prioriterad grupp | 20

Se personen inte diagnosen | 20

Ge möjlighet att förbereda sig | 21

Bemötande: Var lugn, trygg och tydlig | 21

INTERVJU:

Ännu fler barn upptäcker Sommarboken | 23

INTERVJU:

Myror i brallan | 25

Avslutande ord | 27

Medverkande intervjupersoner och muntliga källor | 28

Källor och vidare läsning | 29

MED LUST SOM DRIVKRAFT

Varje sommar blir jag lika imponerad över alla de fantastiska och kreativa upplägg som ni på biblioteken arbetar fram för Sommarboksträffarna. Allt för att så många barn som möjligt ska hitta sin väg till läsning och till den skattkammare som biblioteken är. Det handlar om att lyssna, visa och tipsa barn om var och hur de kan ta del av historier och berättelser, för att hitta sätt eller format som passar var och en bäst.

Alla barn är ju olika när det gäller läsning. Det handlar om tycke och smak, olika läsvanor och läskapacitet. Därför är det jättebra om det på träffarna visas en mångfald av böcker i sätt eller format och medier, som till exempel lättlästa böcker, ljudböcker, böcker i punktskrift, appen Legimus – ja, inte bara fysiska böcker.

Alla barn som vill ska kunna delta i Sommarboken och känna sig välkomna, men det finns många barn som av olika skäl inte hittar eller inte kan ta sig till biblioteket själva. Det är till exempel väldigt få av barnen som går i särskola. Men med små medel och anpassningar kan Sommarboksträffarna bli tillgängliga för fler.

Med den här skriften vill vi inspirera och tipsa om hur man kan arbeta med temat "läsa på olika sätt" och hur vi tillsammans kan skapa mer inkluderande träffar.

Genom att ta kontakt, vara lyhörd och flexibel kan vi sprida läslust till många fler. Alla barn och alla grupper är olika. För några passar det bäst med ett besök fyllt av boktips på skolan, andra vill komma till biblioteket först för att sedan och delta i sommarens träffar. Vissa grupper vill ha besök innan, för att på så vis lockas till biblioteket.

Viktigast av allt: Våga prova! Heja dig!

*KATARINA LARSON
litteraturkonsulent barn- och unga,
projektledare för Sommarboken,
Förvaltningen för kulturutveckling,
Västra Götalandsregionen.*

INTRODUKTION

VAD ÄR SOMMARBOKEN?

Sommarboken är ett biblioteksprojekt som sätter den kravlösa läsningen i fokus. Alla kan vara med. Det handlar inte om hur många sidor eller böcker barnen läser. Istället vill projektet främja och hjälpa barnen att genom lust hitta till läsningen.

Sommarboken startade 2012 och har i år funnits i 10 år och för varje sommar växer antalet deltagande bibliotek och barn som kommer till de träffar biblioteken ordnar. Temat röstas fram av barn från olika bokklubbar i Sverige, medan fokusområdet handlar om en fortbildning för bibliotekarier som arbetar inom ett aktuellt område eller metod. Boksamtalet är den centrala metoden i Sommarboken. Genom att höra om böcker, få boktips och prata om vad man upplevt och läst fördjupas och breddas läsoplevelsen. Samtalet kan göras på många olika sätt och i olika former. De deltagande biblioteken arrangerar träffar som oftast består av tre delar: bok-samtal/boktips, någon form av aktivitet kopplad till litteratur samt en gemensam fikastund.

Inför varje sommar arbetar vi fram nytt kampanjmaterial som biblioteken kan beställa. På sommarboken.se finns tips och hjälp för marknadsföring affischer, logotyper, filmer och övrigt läsfrämjande material för nedladdning.

BARNS RÄTTIGHETER – EN SJÄLVKLAR UTGÅNGSPUNKT

Sommarboken tar sin utgångspunkt i alla barns rätt till delaktighet, reglerad i FN:s konvention för barnets rättigheter. Enligt den ska:

- ★ Alla barn har samma rättigheter och lika värde.
- ★ Barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barn.
- ★ Alla barn har rätt till liv och utveckling.
- ★ Alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad.

DE FEM BEHOVSGRUPPERNA

När vi ska planera och arbeta för att Sommarboken ska bli tillgänglig för fler barn med funktionsnedsättning, så är det bra att känna till de fem behovsgrupperna som Västra Götalandsregionen har tagit fram i samarbete med funktionsrättsrörelsen. Grupperna omfattar både synliga och osynliga, tillfälliga och varaktiga funktionsnedsättningar. Kunskap om dessa fem grupper hjälper i planeringen. Det är personer som har svårt att...

Höra

En bra ljudmiljö, visuell information och bildstöd utgör en god grund för att alla barn ska kunna höra vad som sägs och vad som händer. Barn som är döva har ofta teckenspråk som sitt förstaspråk.

Se

För barn med nedsatt syn eller blindhet behöver visuellt innehåll göras tillgängligt. Text och skyltar ska ha god läsbarhet när det gäller storlek och kontraster. Man måste kunna orientera och förflytta sig utan onödiga säkerhetsrisker. Syntolkning och verbalisering är sätt att göra visuell information tillgänglig.

Röra sig

Det ska vara möjligt att förflytta sig självständigt och säkert överallt där Sommarbokens träffar äger rum. Därför gör flyttbar möblering, olika sittmöjligheter och fritt utrymme på golvet stor skillnad.

Tåla vissa ämnen

Barn med besvär i andningsorganen, allergier eller överkänslighet mot vissa ämnen ska kunna delta i Sommarboken på lika villkor. Erbjud därför likvärdig fika till alla, material som alla tål och undvik starka dofter.

Tolka, bearbeta och förmedla information

I den här gruppen ingår barn med intellektuella eller kognitiva funktionsnedsättningar. För att barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF), såsom ADHD, Autism och Tourettes syndrom, ska känna sig välkomna och inkluderade i Sommarbokens aktiviteter är det viktigt att informationen är tydlig, konkret och kortfattad. Möjligheten att förbereda sig på ett besök är ofta av stor betydelse.

OLIKA SÄTT ATT LÄSA

ALLA SÄTT ATT LÄSA ÄR OKEJ

Alla barn har sitt eget sätt att läsa. En del läser text, andra föredrar ljud. Vissa vill ta del av både text och ljud samtidigt. Det finns också barn som helst läser lättlästa böcker och de som behöver läsa med fingrarna i form av punktskrift. Alla sätt att läsa är välkomna i Sommarboken. Och precis på samma sätt som du som bibliotekarie kan hjälpa barnen att hitta rätt berättelse, kan du också para ihop varje barn med rätt medieslag.

Låt gärna en av sommarens träffar ha temat "Läs på flera sätt" och ge barnen möjlighet att prova hur det är att lyssna på en bok eller upptäcka hur det kan vara att läsa med fingrarna. Då hjälper du till att både väcka nyfikenhet och öka inkluderingen.

"Viktigast är att se vad är det för människa jag möter. Vilken berättelse hen vill ha och i vilket media – och sedan se till att matcha det. Utmaningen är att försöka lirka fram och se vad det är som behövs för att någon ska komma igång med läsningen."

LYNN ALPBERG

bibliotekarie Hornstulls bibliotek, Stockholm.

LÄSA PÅ OLIKA SÄTT

Med ögonen. Förutom det vanliga utbudet av textböcker finns lättlästa böcker. De har ett enkelt språk, luftig text och rikligt med illustrationer. Lättlästa böcker finns för alla åldrar och i olika svårighetsgrad. Ofta framgår det på bokens omslag hur lätt eller svår boken är att ta till sig i textform.

Med öronen. För barn som vill läsa med öronen, eller med både ögon och öron, finns inlästa böcker, så kallade talböcker. Det vanligaste sätt att ta till sig böcker i ljudform är via appen Legimus. Som bibliotekarie hjälper du barn att registrera sig som användare i Legimus. För barn som inte har tillgång till en smart telefon eller dator kan inlästa böcker på cd eller dvd vara ett alternativ. Det finns också ljudböcker, som ges ut av de stora bokförlagen. Dessa finns bland annat att ta del av via tjänster som Storytel, Bookbeat och Nextory. Dessutom finns det e-ljudböcker att låna på biblioteket.

Med fingrarna. Barn som läser med fingrarna, på grund av exempelvis en synnedsättning eller andra kognitiva svårigheter, kan läsa böcker med punktskrift eller med taktila bilder. Det går även att läsa med hjälp av olika typer av teckenstöd. Med taktila bilderböcker kan läsaren känna bilderna med fingrarna. Bilderna berättar om bokens innehåll både i punktskrift och stor stil. Många av de här böckerna görs idag på så kallat svällpapper. Förutom punktskriftsböckerna som redan finns på biblioteket går det också att beställa nya via Legimus.se.

Med teckenspråk eller tecken som stöd. För barn som helst tar till sig litteratur med teckenspråk eller TAKK-tecken (tecken som alternativ och kompletterande kommunikation) finns filmer med teckenspråkstolkning, men också böcker med en medföljande cd-rom. På så sätt går det att få teckenspråkstolkning på sin egen dator.

Äppelhyllan. Hyllan finns på många bibliotek och är en plats där barn kan hitta medier som kan läsas med ögon, öron eller fingertoppar. Här finns också fakta och berättelser för, och om, barn med funktionsnedsättning.

Legimus. En gratis tjänst för talböcker från MTM, avsedda för personer med någon typ av läsnedsättning. Det krävs ett registrerat konto för att använda Legimus. Det görs hos en bibliotekare på folkbibliotek eller skolbibliotek. Legimus finns både som tjänst på nätet och som app för telefon eller surfplatta.

INTERVJU: TA ALLA BARN I HANDEN

Sommarbokens idé är att bjuda in alla barn till lustfylld läsning på sommaren. Det gäller även de barn som har en liten tröskel att komma över för att komma i gång med läsningen. Då gäller det att du som bibliotekarie är både listig och stark.

*IDA BENGMARK
barn- och ungdoms-
bibliotkarie och
INGRID KÄLLSTRÖM
barn- och ungdoms-
strateg, Myndigheten
för tillgängliga medier
(MTM):*

”Sommarbokens styrka är att den i grunden är väldigt inkluderande. Man behöver knappt ens läsa en bok för att vara med

– förutsättningarna för tillgänglighet är på så sätt väldigt goda. Speciellt om man jämför med andra läsfrämjande aktiviteter, som ofta bygger på att barnen ska läsa ett visst antal sidor. Men det finns så klart trösklar som kan vara svåra att komma över, och som riskerar att bidra till att det finns hinder för vissa barn att komma på Sommarboksträffarna. Ett barn med läsnedsättning kanske inte alltid tycker att det roligaste som finns är att läsa. För hen är det heller inte självklart att komma iväg till bibblan, och då kanske inte en aktivitet som Sommarboken är den mest självklara på sommarlovet. I mötet med de barnen får man som bibliotekarie vara både listig och stark. Kanske snitsla en bana där det inte ens märks att aktiviteten slutar i en bok.

En annan tröskel är att barnen måste få hjälp av en bibliotekarie att få tillgång till Legimus. Vilket är en faktor som ställer krav på engagemang från de vuxna i barnets omgivning, eftersom en vårdnadshavare måste godkänna en sådan ansökan. Det kan förstås sätta käppar i hjulet för vissa barn, om exempelvis föräldern själv kanske har problem med sin läsning och inte på ett självklart vis tar med sitt barn till biblioteket.

Sedan finns det dessutom en verklighet där alla barn inte har samma materiella förutsättningar, som exempelvis tillgång till en smartphone på sommarlovet. Det är inte heller självklart att alla får låna med sig sin dator från skolan över sommaren. Då får man som bibliotekarie hitta andra sätt så att också de barnen kan läsa med öronen.

Därtill har alla barn olika personliga orsaker till att de kan känna ett visst motstånd till den här typen av aktiviteter. Det kan handla om rädsla att prata inför andra, eller för att delta i ett evenemang som ställer sociala krav. Vissa barn kan även ha svårt

för att komma till ett ställe som de inte vet på exakt hur det ser ut. Än mindre vad de ska få uppleva.

De barn som läser tal- eller punktskriftsböcker har oftast någon form av läsnedsättning, som dyslexi eller en synnedsättning. Men även barn med ADHD eller språkstörning kan ha behov av att läsa med öronen. I mötet med de barnen är det så klart viktigt att som bibliotekarie hitta ett format som passar. Men framför allt att fokusera på vad barnet själv vill läsa. I arbetet med Sommarboken kan det vara klokt att välja en bok som finns som talbok i Legimus.”

MYNDIGHETEN FÖR TILLGÄNLIGA MEDIER (MTM):

Myndigheten arbetar, i samverkan med andra bibliotek i landet, för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån var och ens förutsättningar – oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning. MTM tillgängliggör även lättläst litteratur.

SPRÅKLIGA SVÅRIGHETER

Det finns olika grader av läs- och skrivsvårigheter och alla behöver inte alltid vara statiska. Vissa kan förändra sig utifrån situation och i olika perioder i livet. Några begrepp som man brukar prata om är språkstörning, läsnedsättning, läs- och skrivsvårigheter och dyslexi. Läs mer på: MTM, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Riksförbundet Attention och Dyslexiföreningen.

TIPS FRÅN MTM!

- ★ Se till att de böcker du jobbar med eller tipsar om finns i Legimus. MTM har tillsammans med Sommarboken säkerställt att majoriteten av titlarna på den årliga boktipsaffischen finns tillgängliga som talbok och i många fall även som punktskriftsbok. Hittar du ändå inte boken du söker? Skicka in ett inläsningsförslag!
- ★ Skylta med böcker i olika format på biblioteket och gör det tydligt att det finns andra sätt att läsa än med ögonen.
- ★ Kanske kan barnet rita eller berätta i stället?
- ★ Se till att de arrangemang du ordnar är tillgängliga för alla. Att affischer är lätta att läsa eller att platser är lätta att nå gör det lättare för fler att delta.
- ★ Det är bra om det är tydligt vem i biblioteket som kan svara på ens frågor och att barn lätt förstår att du tillhör personalen. Var extra uppmärksam på om någon är ny eller behöver extra stöd för att kunna delta.

LITTERÄR AKTIVITET

MED BOKSAMTALET I CENTRUM

Sommarboken handlar om att det lustfyllda läsandet ska stå i centrum, att barnen fritt ska få välja böcker och att barnen tipsar varandra om böcker. Men också om att verksamheten leds av bibliotekarier som guidar och fördjupar, samt att biblioteket skapar läslust och inspirerar. I centrum står boksamtalen. I Sommarboken innebär boksamtalen strukturerade samtal utifrån frågor där bokens innehåll och läsarens upplevelse är i fokus. Läs gärna mer om Aidan Chambers och hans modell för boksamtal.

För att alla barn ska ha möjlighet att delta och hänga med i samtalen kan det ibland krävas att du som bibliotekarie har en genomtänkt struktur och en fysisk miljö som hjälper barnen att komma till ro. Och inte minst att du vågar lägga lite extra krut på att skapa relationer och tänka utanför boxen när det kommer till litteratur, läsning och textbegrepp.

På så sätt gynnas hela gruppen och du stärker kvaliteten för alla barn som deltar. Talesättet "Det som är bra för några brukar vara bra för de allra flesta", stämmer in bra på inkluderingsarbetet på bibliotek i allmänhet och Sommarboken i synnerhet.

LEKFULLA METODER FÖR BOKSAMTAL

För att skapa variation och bjuda in så många barn som möjligt i Sommarbokens boksamtal kan du gärna jobba med många olika slags aktiviteter. På så sätt vidgas litteraturbegreppet och barnen erbjuds flera olika vägar in i böckernas värld. Exempelvis se filmatiseringar, berätta fritt, prata om sagor, läsa serier eller textlösa böcker. Det går även att leka, dansa och hitta på andra typer av inspirerande, fantasieggande och inbjudande aktiviteter kring en bok. I det efterföljande samtalet kan ni fokusera på att kroka an till berättelsen snarare än den fysiska boken.

Bjud in till bokbio

Bokbio innebär högläsning ur en bok till projicerade storbilder. Om boken saknar bilder går det bra att istället använda sig av fria bilder på nätet. Projicerade bilder har fördelen att de är stora och för många lättare att se och fokusera på.

Fortsätta berättelsen själv

Fundera tillsammans med barnen hur berättelsen skulle kunna fortsätta: Vad kommer att hända? Hur kommer det att gå för en viss karaktär? Använd berättelsekort eller berättelsepåse med taktila föremål, dessa är ofta lättare att greppa än kort.

Taktila föremål som förstärker en berättelse

Samla ihop fysiska föremål som förekommer i berättelsen. De kan stå i en korg på bordet, skickas runt och lyftas fram under tiden ni pratar. De kan också fungera som tangles, som barnen kan fingra på och som hjälper dem att fokusera.

Dramatisera berättelsen tillsammans

Ett enkelt sätt att involvera Sommarboks barnen är att tillsammans gestalta några miljöer eller händelser som förekommer i berättelsen.

"Nu befinner vi oss på hav. Hur låter det?" – alla gör ljud av vågor, vind, vatten. Du kan också ge gruppen uppdrag, exempelvis att leta efter ett eller flera speciella föremål som försvunnit i berättelsen – och som du har gömt i rummet innan. På det här sättet kan du skapa en litterär upplevelse för alla sinnen.

Skapa med material som knyter an till berättelsen

I en skaparstund kan du använda dig av material, teknik och tema som ligger nära berättelsen. Ni kan också skapa ett gemensamt alster tillsammans istället för var sitt. Det är en bra metod i grupper med olika förutsättningar, eftersom det flyttar uppmärksamheten från den enskilda deltagaren till det gruppen skapar tillsammans.

Ljudsätt berättelsen med surfplattan

Ljud och musik kan hjälpa till att leva sig in i en berättelse. Det finns många enkla appar för att skapa ljud och musik själv och som erbjuder olika ljud att spela upp. Här är några exempel:

- ★ **Bloom.** En mycket lättanvänd app, som enkelt skapar loopar med klockspelsliknande toner. Varje tryck med fingret ger en ton. Skapa lugn musik tillsammans genom att skicka runt surfplattan och be var och en att trycka en gång på skärmen.
- ★ **Odd tunes Hang.** Hang är ett lättspelat digitalt instrument vars ljud påminner om en oljefatstrumma. Man kan spela in och göra långa ljudslingsor. Det finns många olika skalor att välja emellan.
- ★ **Bebot.** En lekfull men fullfjädrad synt med många inställningsmöjligheter. Man kan spara och namnge sina egna ljud.
- ★ **Åska & white noise.** App med många olika färdiga miljöljud i långa slingsor, till exempel fågelkvitter, regn, havsvågorn och motorljud. Samtala kring en karaktär.

Prata tillsammans om en karaktär

Ni kan gemensamt i gruppen prata om en person som förekommer i berättelsen. Hur vore det att ha den här karaktären som syskon? Hur tror du att det ser ut hemma hos karaktären?

Inre bilder

Förbered en text som passar den grupp som du ska möta. Det kan vara en dikt, saga eller någon annan kortare text. Högläs och stanna gärna upp i texten och här och där för att fråga vilka bilder barnen ser framför sig. Om sagan exempelvis handlar om ett hus - ser alla barn likadana hus? Eller har var och en sin personliga upplevelse och bild av huset?

Läs utan text

Med en silent book, en bok utan text, som berättar enbart med bilder kan ni mötas i spännande samtal och diskussioner. Här finns möjlighet att utforska fantasin, tolka bilder och öppna för många slags berättelser.

Ha tydliga ramar för träffarna

Genom att ha ett upplägg för träffarna som är samma varje gång kan du skapa igenkänning och trygghet för barnen som kommer till ditt bibliotek. Du kan exempelvis se till att träffarna alltid startar och slutar på samma sätt. Fundera gärna lite extra på hur du kan skapa igenkänning och inramning till träffarna.

Besvara sju frågor

Ett sätt att göra stunden med Sommarboken mer överskådlig och begriplig är att bygga träffen kring sju frågor som barnen får svar på när ni sätter igång. På så sätt blir det enklare för var och en att förstå vad som förväntas. De sju frågorna som du kan utgå ifrån är följande:

- ★ Vad ska jag göra?
- ★ Varför ska jag göra det?
- ★ Var ska jag vara?
- ★ Vem ska jag vara med?
- ★ Hur länge ska det hålla på?
- ★ Vad behöver jag?
- ★ Vad ska hända sen?

TRÄFFENS UPPLÄGG

Gör gärna upp ett schema eller en lista över träffens upplägg, med både text och bild, som svarar på frågorna ovan. Inled träffarna med att gå igenom vad som ska hända de sju barnen och avsluta med att sätta upp schemat på väggen.

Fixa ett inbjudande rum

Att Sommarbokens träffar ska vara trivsamma är nog självklart för de allra flesta. Men att skapa ett rum som främjar koncentration och samtidigt är mysigt och inbjudande kan vara en utmaning. Här finns dock en hel del smarta knep att ta till. Det kan handla om allt ifrån belysning och arbetsbord – till mjuka kuddar och saker att fingra på.

Checklista för den rumsliga miljön:

- ★ Hitta en miljö med ett visuellt lugn.
- ★ Se över belysningen: Det är bra om den inte bländar och är flimmerfri.
- ★ Se till att det finns möjlighet att gå ut och ta en paus.
- ★ Erbjud barnen olika sätt att sitta. Ha olika typer av stolar, med och utan armstöd, kanske behöver någon sitta på en kudde och möjlighet att sitta på golvet.
- ★ Ha saker som barnen kan fingra på, så kallade tangles.
- ★ Använd gärna "time timer" – en visuell klocka som räknar ner tiden.
- ★ Om det går att ordna avskärmade sittplatser kan det vara skönt.
- ★ Försäkra dig om att alla hör.
- ★ Möblera med svängrum så att barn i rullstol får tillräckligt med utrymme.
- ★ Alla, oavsett funktionsförmåga, ska kunna sitta vid borden.

"Det är viktigt att tänka på att vi människor kan vilja sitta på olika sätt, att vi alla har olika kroppar. Vissa vill sitta på golvet, en del vill ha armstöd – medan andra inte vill ha. Det kan vara bra att ha olika höjd på stolar och bord, gärna höj- och sänkbara plus att ha en hörslinga. Eftersom någon kan ha en hörselnedsättning är det också viktigt att vara tydlig när du pratar och att ha en mikrofon."

SARA APPELQVIST
bibliotekarie Stadsbiblioteket Göteborg.

TÄNK PÅ ATT...

- ★ En del barn behöver kepsar och luvor för att kunna koncentrera sig.

FIKA SOM FUNKAR

En mysig fikastund skapar gemenskap på Sommarboksträffarna, och att bli bjuden på gott fika kan vara det lilla extra för många barn. Tänk in barn som har allergi eller överkänsligheter när du planerar fikafikat:

- ★ Det enklaste är att erbjuda gluten-, laktos-, nöt- och äggfri fika för alla.
- ★ Om du väljer att bjuda på olika saker, se till att det är likvärdiga alternativ.
- ★ Ha gärna en lista över ingredienser till hands så att den som har särskilda allergier kan kolla upp vad allt innehåller.

INTERVJU: VÅGA UTMANA!

Bildstöd, lättlästa faktaböcker och genom att utmana barnen. Så kan du väcka läslust och upptäckarglädje hos barn. Framför allt om du utgår ifrån barnets egna behov och intressen.

*IDA ROSS, skolbibliotekarie
Vallastadens skola i Linköping.
Jobbar med både grundskola och
anpassad grundskola:*

"Vad det gäller klasserna inom anpassad grundskola brukar jag börja med att träffa dem i deras klassrum. På så vis skapar jag en relation och de kan se vem jag är, innan de kommer till biblioteket. Vi har ett upp-lägg som bygger på att barnen lånar böcker själva och jag har högläsning i olika former, exempelvis bokbio. Alltså att jag läser en saga och samtidigt visar bilder från projektor. Jag brukar ofta använda mig av bilderböcker för att kunna diskutera både bilder och bokens ämne, genom att ställa frågor om texten och använda mycket värdegrundstema. Det händer också att jag använder lätta faktaböcker och i de samtalen kan vi komma in på frågor som rör informationssökning och källkritik. Jag vill gärna utmana barnen, framför allt de äldre inom anpassad särskola, genom att läsa lättlästa böcker för ungdomar. Men även böcker om känslor eller skräck. I dem finns inga bilder, men då hämtar jag från nätet istället. På så sätt blir det lite mer spännande.

Behoven kan också skilja stort mellan olika grupper. För vissa får jag återberätta mer och sammanfatta, medan andra kanske hänger med bra ändå. Ibland ställer jag frågor under läsningens gång, vilket kanske inte behövs i en annan grupp. Då läser jag istället hela boken och så diskuterar vi och har textsamtal efteråt. Ibland använder jag bildstöd vid textsamtal.

En del kanske inte kan prata eller uttrycka muntliga svar, med dem brukar jag kolla om de istället kan svara med andra uttryck och kroppsspråk. Ofta är assistenter med och uppfattar också. Jag har ju lite tur, i och med att jag träffar mina elever regelbundet varje vecka, och växlar varannan vecka med undervisning eller lånetid. Det gör att jag har ett hum om varje grupps sammansättning och jag har en bra dialog med pedagogerna och elevassisterna.

För de yngsta har jag bland annat arbetat utifrån en taktil bok, då fick de komma fram och känna på bilderna. Det händer verkligen något när man läser en bok och alla kan vara med och diskutera. De har många väldigt kloka svar, kopplat till boken.

Jag brukar också ta fram några extra bilder som jag plastar in. Jag försöker ha nya böcker varje gång, så att de kan få med sig ett nytt ord eller någon ny tanke. Inför somrarna med Sommarboken brukar jag informera innan och skicka hem en sommarboksfolder med bildstöd.”

Sammanfattande tips:

- ★ Besök gärna gruppen i deras egen miljö innan första träffen på biblioteket.
- ★ Bokbio: ordna med ett bildspel och visa det i samband med högläsning.
- ★ Lättlästa faktaböcker finns i många olika svårighetsgrader och en mängd varierande ämnen.
- ★ Du kan söka upp egna bilder och använda i bildspelet om det inte finns i boken.
- ★ Summera och hjälp vidare vid högläsning. Om en del barn har svårt att hänga med kan du sammanfatta texten istället för att läsa högt rakt av.

SKAPANDE AKTIVITET

EN INKLUDERANDE SKAPARSTUND

När det är dags för kreativ aktivitet och skapande gäller det att tänka in att alla barn har olika kognitiva och motoriska förutsättningar. Som bibliotekarie kan du så klart inte föreställa dig alla tänkbara scenarion på förhand, men om du har tänkt igenom de här detaljerna extra noga finns goda chanser att underlätta för alla barn. Med kunskap och förberedelser ökar du möjligheten för alla barn att delta på lika villkor.

Ha verktyg och material för olika händer

Om det kommer ett barn som inte kan använda en vanlig sax – vad kan hen då använda istället? Fundera på alternativ och lösningar och ha gärna utrustning och material om kan passa så många som möjligt. Se exempelvis till att det finns föremål, redskap och material för skapande som är lätta att greppa och lätta att se.

Strukturera materialet

Det är en fördel om material och verktyg läggs upp på ett lättöverskådligt sätt. Använd gärna inplastade skyltar med ord och bilder, så att det är lätt för barnen att orientera sig.

Ge instruktioner med bildstöd

Olika personer tar emot information på olika vis. Därför är det bra att informera på olika sätt. Använd gärna bilder när du ger en instruktion eller en uppgift så hjälper du barnen att läsa hur uppgiften ska lösas steg för steg. Se till att alla kan ha instruktionerna nära till hands – för att var och en ska ha möjlighet att bli mer självständig. Portionera ut informationen utifrån vilka behov olika barn har.

Alla kan göra något

I en skaparstund är det viktigt att det finns något att göra för var och en. Det kan se lite olika ut beroende på barnens förutsättningar. Alla kan kanske inte göra samma sak, men bygg skaparstunden utifrån att det ska finnas något att göra för alla.

TÄNK PÅ!

Barn med kognitiva funktionsnedsättningar har olika behov när det gäller information. Vissa känner sig tryggast med att få reda på allt i förväg, medan andra föredrar att få veta ett steg i taget.

INTERVJU: VÅL FÖRBEREDD LÖSER DET MESTA

Inför den skapande aktiviteten kanske du inte alltid kan förbereda med material som passar precis alla. Men med hjälp av struktur och stöd gör du den här stunden engagerande och så rolig som möjligt.

*TINA WEIDELT, tillgänglighetskonsulent,
Förvaltningen för kulturutveckling:
Västra Götalandsregionen.*

"Bland barn med NPF finns en del som vill ha alla instruktioner på en och samma gång och en annan del som behöver få en instruktion i taget. Och de här behoven krockar lite med varandra. Känner man till detta är det mycket lättare att möta barn som inte vet vad som förväntas av dem. Om du har kunskapen är det mycket lättare att hantera den typen av situationer.

Även samtalstempot hos olika barn kan skilja sig väldigt starkt åt. Vissa behöver fundera en halv minut innan de kan svara på en fråga, medan andra svarar direkt. Om du då inte får respons med en gång bör du vänta in den personen så att hen får ta det i sin egen takt.

Sommarboksträffarna kanske är tre gånger under en sommar. Men för barn och unga med intellektuella nedsättningar kan det vara ett stort steg att vänja sig vid en ny person eller en ny miljö. Då kan det vara gott nog att komma iväg och vara på en ny plats. Du kan fundera över ifall de här barnen kanske istället behöver fler träffar under kortare tid. Eller att du kanske kan göra den första träffen på fritids eller i skolan. Det räcker med att du kommer dit och säger hej, presenterar dig och berättar lite om vad som ska hända.

Barn med funktionsnedsättningar befinner sig nästan alltid i beroendeställning till vuxna som har jättemycket makt över den. Därför är det viktigt att du tänker på att återlämna makten till barnet själv, och ge utrymme för barnen att tycka och bestämma själv hur och när de är med på en aktivitet. Därför ska du också alltid prata direkt med barnet och inte fokusera på föräldern eller assistenten. Om det finns barn som inte riktigt vill göra något med en gång kan det bero på att just det barnet behöver lite tid på sig och vill få ta saker i sin egen takt. Då får du ta ett steg tillbaka. På samma sätt har alla barn rätt att uttrycka misstänksamhet. Det är också viktigt att du är tydlig med att alla är inbjudna och att inbjudan gäller oavsett om du deltar nu eller om en halvtimme.

Sammanfattande tips:

- ★ Samtalstempot varierar från barn till barn. Vänta ut och låt alla ta den tid de behöver.
- ★ Ge tid och respektera barnets vilja, när och hur hen vill delta i aktiviteter.
- ★ Fokusera alltid på barnet, även om det har en vuxen med sig.
- ★ Anpassa dina instruktioner efter barnens behov.
- ★ Ha gärna första träffen på skolan eller fritids.
- ★ Använd bildstöd tillsammans med instruktioner.

DU VET VÄL ATT...

...det är gratis att göra egna scheman och bildkartor på bildstod.se. Där finns också färdiga bildstöd att ladda ner. Du behöver bara skapa ett konto för att kunna komma igång.

INKLUDERA FLER

EN DUBBELT PRIORITERAD GRUPP

En mycket stor grupp bland barn med funktionsnedsättningar är barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, såsom ADHD, autismspektrumtillstånd eller Tourettes syndrom. Det är också en särskilt utsatt grupp, skriver Lynn Alpberg i rapporten "Funkar det? - bibliotekens verksamheter för en dubbelt prioriterad grupp." Hon lyfter dessutom att undersökningar visar "att dessa barn har en mer passiv fritid än barn med andra funktionsvariationer; de upplever att de har mindre inflytande över sin livssituation och trivs sämre i förskola och skola. En annan viktig aspekt är att det är en "osynlig" funktionsnedsättning. Det syns inte utanpå att en person kan behöva ett annat sätt att ta till sig information eller agerar på ett annat sätt i socialt samspel. Det vore därför angeläget att ägna särskild uppmärksamhet åt denna grupp." (s 17)

SE PERSONEN – INTE DIAGNOSEN

Det finns många sätt att möta varje individ utifrån den personens behov och förutsättningar. Ett klokt förhållningssätt är att du har i åtanke att personer med NPF ofta upplever världen och sinnesintryck på ett annorlunda sätt än så kallade neurotypiska personer. Vissa kan exempelvis ha svårt för ögonkontakt, andra har svårt att hålla koncentrationen eller sitta still över längre tid.

"Vi människor ser olika ut när vi tänker och tar in information. Att någon sitter med ryggen åt dig, eller inte ser dig i ögonen, behöver inte betyda att den är ointresserad. Det kanske är så just hen behöver göra för att kunna lyssna över huvud taget. Här gäller det att ta höjd för olika sorters koncentrationsbehov och stilar och tänka in att det finns stor variation i det sociala samspelet."

TINA WEIDELT

*tillgänglighetskonsulent, Förvaltningen för kulturutveckling,
Västra Götalandsregionen*

GE MÖJLIGHET ATT FÖRBEREDA SIG

Det är bra att tänka genom hur du informerar om Sommarboksträffarna, eftersom möjligheten att förbereda sig kan spela en avgörande roll för många barn.

Var tydlig med start- och sluttider, upplägg, hur många ni blir, vilka bibliotekarier som är med den fysiska tillgängligheten ser ut. Informera om vilka material som kommer att användas. Om det finns ett förberedelsematerial med bilder på biblioteket, lokalen, kapprummet och toaletten, skicka med det.

BEMÖTANDE: VAR LUGN, TRYGG OCH TYDLIG

När du möter din grupp på Sommarboksträffar kan det finnas barn med till exempel NPF, men det är inte säkert att man får reda på om barnen har svårigheter eller diagnoser. Därför är det viktigt att man har ett inkluderande bemötande, som kan fungera för så många barn som möjligt. Här listar vi några tips:

Alla är välkomna. Säg hej till alla. Om någon har med sig en assistent: hälsa först på barnet. Ta dig tid att invänta ett svar, det kan ta olika lång tid. Tysta sekunder kan kännas långa, men det är viktigt att vi orkar vänta.

Ta kontakt. Ta kontakt med besökaren, säg hej och välkommen, skapa en relation och förklara vad din uppgift eller funktion är.

Var lugn och professionell. Ge personen fysiskt svängrum, ta inte på någon. Prata med barnet och ge konkreta förslag på vad man ska göra härnäst.

Var synlig. Skilj dig från andra vuxna besökare i biblioteket genom till exempel väl synliga kläder eller en namnskylt.

Var tydlig. För mycket information och ord kan förvirra vissa barn, försök att både vara trevlig och tydlig i det du säger. Ge information både muntligt, med bilder och i text.

Tänk även på slutet. Inför och under en Sommarboksträff behövs hjälpande insatser, men även efteråt: Se till att alla hittar tryggt fram till antingen sin vuxen eller utgången om de tar sig hem själv. Var lika trevlig och hjälpsam då.

TIPS!

”Kroka gärna arm med andra bibliotek och bibliotekarier för stöd i tillgänglighetsarbetet. Det kanske kan vara svårt för just er på ert bibliotek att göra något för en viss målgrupp – då kan ni kolla med andra om de vill haka på så att ni kan göra det tillsammans. Tillgänglighetsarbete handlar också om att be om hjälp. Knyt an till dem som jobbar med LSS och funktionsstöd och fråga gärna dem vad ni kan göra för att anpassa. Eller fråga barnen. Vad skulle du behöva för att det skulle bli lättare att komma?”

SARA APPELKVIST

bibliotekarie Stadsbiblioteket Göteborg

STÖD I KOMMUNIKATIONEN

För en del barn med kognitiva funktionsnedsättningar, språkstörningar eller hörselnedsättningar kan det ibland behövas lite extra stöd i kommunikationen.

Teckenspråk: ett visuellt och gestuellt språk med egen grammatik, struktur och uppbyggnad. I teckenspråk finns en fast munrörelse som har en bestämd betydelse.

AKK (eller TAKK): står för alternativ och kompletterande kommunikation. En metod för att stödja kommunikation. Det bygger på svenska teckenspråkets tecken, men är inte samma sak. Används istället tillsammans med tal, i syfte att stödja språkutveckling.

Tecken som stöd (TSS): ett komplement och stöd till talat språk. Ett vanligt sätt är att teckna ett eller två ord i mening, utifrån vad man vill förstärka.

INTERVJU: ÄNNU FLER BARN UPPTÄCKER SOMMARBOKEN

En viktig del i arbetet för att inkludera så många barn som möjligt är att jobba uppsökande. Då kan du nå barn som av olika skäl inte självmant söker sig till bibliotekets aktiviteter på sommarlovet. Genom att ta hjälp av intresseföreningar och organisationer kan du locka dem som kanske tror att bibblan inte är en plats för dem.

*SARA APPELQVIST, barnbibliotekarie,
Stadsbiblioteket Göteborg:*

"För att nå ut krävs en tydlighet i informationsmaterialet. Där bör framgå hur lång tid som träffarna kommer att ta, vilka lokaler ni håller till i, vad som finns här och vilka ni är. Gärna med fotografier. Det är också viktigt att från början tänka väldigt brett och se över så att man delar med sig av information på olika sätt, i och med att det inte bara finns ett sätt att läsa. Man får också vara flexibel och beredd att laga efter läge och att inte stirra sig blind på att Sommarboken vänder sig till en viss ålder. Det är snarare en fråga om behov.

På träffarna kan det vara klokt att presentera olika slags material för den stora gruppen, eftersom man inte kan utgå från att man ser vars och ens eventuella funktionsnedsättningar eller behov direkt. Utifrån det får man hoppas att de barn som vill veta mer vågar fråga, tillgänglighetsarbetet handlar mycket om relationsskapande. Men också om att ha med sig tanken om vidgat textbegrepp. En gång skapade vi en animering utifrån en silent book. Det kan vara ett sätt att jobba med vidgat textbegrepp. Vi har även byggt upp miljöer där vi har gjort en dramatisering för att bjuda in barnen till olika litterära världar. Då har vi valt en bok ur Sommarbokens boktipsaffisch, spelat upp en scen ur den och på så sätt välkomnat barn in i den boken. Ibland finns en film som lockar. Det är viktigt att öppna upp för att flera sinnen ska kunna uppleva berättelsen.

Det är lätt att tro att det skiljer sig otroligt mycket åt – att jobba med barn med funktionsnedsättning jämfört med att arbeta med läsfrämjande med vilka barn som helst. Men det är egentligen inte så stor skillnad. Visst handlar det om att hitta metoder för barn med speciella behov, men en stor del av arbetet handlar om att jobba uppsökande. Man kan exempelvis ta vägen via skolor, eller föreningar och intresseorganisationer som Föräldraföreningen för dyslektiska barn eller Sveriges downförening. Be dem om hjälp att sprida information. Den enklaste vägen att nå ut kan vara att visa att man strävar efter att vara tillgängliga, som att redan på in-

bjudan skriva något i stil med 'Om du eller ditt barn har behov av olika anpassningar så säg till'. Ett annat sätt är att redan i informationsmaterialet tänka brett, visa att det finns olika sätt att läsa på och att alla barn är välkomna. Genom att ni sedan tillsammans utforskar olika medieslag öppnar du upp för att så många som möjligt hittar sin egen väg till läsning."

Sammanfattande tips:

- ★ Jobba uppsökande och få hjälp med att sprida information om Sommarboken.
- ★ Var så tydlig och informativ som möjligt, redan i informationsmaterialet. Ta med bilder och exakta start- och sluttider.
- ★ Informera brett: Vilka barn har vanligtvis svårt att hitta till era aktiviteter?
- ★ Presentera alla typer av böcker och material för hela gruppen. Utforska och läs dem tillsammans.
- ★ Fokusera på relationerna med barnen. Om barnen känner sig trygga och ni har en god relation känner sig så många som möjligt inkluderade.
- ★ Jobba med vidgat textbegrepp.

INTERVJU: MYROR I BRALLAN

Genom att jobba med bemötande och att vara lugn, snäll och tydlig kan du komma långt i arbetet med att inkludera alla barn. Men också i ditt sätt att hjälpa till med valet av böcker.

*LYNN ALPBERG, bibliotekarie
Hornstulls bibliotek Stockholm:*

"Många bibliotekarier kanske känner att de måste kunna det mesta om alla funktionsvariationer. Men Begripsams kunskapsöversikt för Kulturrådet visade faktiskt att personer med funktionsvariation blir väldigt bra bemötta på bibliotek. Vi har redan stor kunskap när det kommer till bemötande av personer med funktionsnedsättningar. Men det kan ändå vara bra att veta att det är skillnad på hur man upplever världen om man har en neuropsykiatrisk diagnos.

För personer med NPF handlar det mycket om behovet av tydlighet och att du som personal tänker på att ta hänsyn till varje person som finns i rummet. Exempelvis är det väldigt viktigt att du menar det du säger och undviker ett för bildrikt språk. Och att du som bibliotekarie är snäll. Var gärna lite mjuk och trevlig, men ändå tydlig. Det kan också vara klokt att ha i åtanke att om en person inte reagerar på det sätt som du är van att människor reagera – ja då kanske just den här personen har en funktionsnedsättning som du inte vet om. Men egentligen går det inte att ge några generella råd om bemötande. Om du känner en person med NPF så känner du just den personen med NPF. Du måste umgås med fler och få erfarenhet. Däremot kan du göra olika saker för att anpassa och förbättra för barn med funktionsnedsättning när du har en aktivitet som Sommarboken.

Vi har tagit fram ett metodmaterial som består av en väska med koncentrationshjälpmedel. Där finns exempelvis saker att fingra med, så kallade 'tangles', för den som är lite rastlös och en specialkudde fylld med småkulor som gör att barnet får stimulans och kan röra sig på stolen. Samt en så kallad 'time timer' som visar tiden som visas tydligt. Det kan vara väldigt skönt att veta när något slutar, att kunna se tiden ticka ner. Vissa barn kanske bara kan sitta stilla den här ytterligare lilla kvarten och för dem kan en klocka vara helt avgörande. Därför bör det också finnas möjlighet att gå ut. Då är det bra att vara två personal, så att en kan följa med. Det är viktigt att alla vet att det är okej att gå ut.

En annan sak som är bra att tänka på är att välja böcker som har färre karaktärer, så att det inte blir alltför många att hålla reda på. Gärna en 'straight forward'-historia utan krångliga ord där du som bibliotekarie hjälper till att knyta samman efter ett avsnitt. Om du läser högt tillsammans är det bra att pausa och ställa frågor som 'Vad tror ni händer sen?' Att du fångar upp och stämmer av så att alla är med. Ett annat sätt är att plocka fram huvudpersonerna och prata om vem skulle barnen skulle vilja vara i den här berättelsen."

Sammanfattande tips:

- ★ Var trevlig och tydlig när du pratar.
- ★ Använd så konkret språk som möjligt och mena det du säger.
- ★ Vid högläsning ta gärna pauser, ställ frågor om handlingen och försäkra dig om att alla hänger med.
- ★ Välj böcker med få karaktärer, gärna med en enkel framåtdriven historia.
- ★ Var gärna två kollegor som hjälps åt, så att en kan följa med om någon deltagare vill gå ut. Tänk på att det är helt okej för ett barn att gå ut, om hen behöver.

AVSLUTANDE ORD

Jag vill med dessa sista ord rikta ett stort och varmt tack till alla er, ingen nämnd – ingen glömd, som på olika sätt har medverkat till skapandet av denna handbok. Ni har varit otroligt generösa och delat med er av kunskap, tankar, tips och metoder för att inspirera och visa på hur man kan arbeta så att Sommarboken funkar för alla.

Och till er som jobbar ute på biblioteken. Jag hoppas och tror att denna skrift ska fungera som ett stöd och inspiration i ert fortsatta arbete för att göra Sommarboks-träffarna mer tillgängliga och för att fler barn ska få del av fantastiska berättelser och hitta sin läslust.

Vill ni läsa mer så hittar ni fler tips i referenslistan Källor och vidare läsning, se nedan.

Vi ses i sommar!
Katarina

Medverkande intervjupersoner och muntliga källor:

Lynn Alpberg

Bibliotekarie, Hornstulls bibliotek och Tranströmerbiblioteket

Sara Appelqvist

Barnbibliotekarie - Stadsbiblioteket Göteborg

Ida Bengmark

Barn- och ungdomsbibliotekarie, Myndigheten för tillgängliga medier

Ingrid Källström

Barn- och ungdomsstrateg, Myndigheten för tillgängliga medier

Ida Ross

Skolbibliotekarie Vallastadens skola i Linköping
Jobbar med både grundskola och anpassad grundskola

Tina Weidelt

Tillgänglighetskonsulent, Förvaltningen för kulturutveckling
Västra Götalandsregionen

KÄLLOR OCH VIDARE LÄSNING:

Alpberg Lynn: Funkar det – Bibliotekens verksamheter för en dubbelt prioriterad grupp
http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2018/06/Funkar-det_180621.pdf

Autism- och Asbergerförbundet
<https://www.autism.se/>

Begriplig text – 19 råd för att skriva begripligt
<https://begripligtext.se/19-raden/>

Bibblan funkar – där jag hittar, förstår och känner mig trygg. En handledning för att göra biblioteket mer kognitivt tillgängligt för alla.
http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2021/02/Bibblan-funkar_kompendium.pdf

Bibliotekslagen
<https://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=2013:801Bilder,friattps://papunet.net/svenska/material/bildbank>

Bildstöd
<https://papunet.net/svenska/material/bildbank>

Björzell Maria, bildpromenad
<https://www.lr.se/inspiration/lasa/bloggar/maria-bjorsell/2019-08-08-bildpromenad---kickstart-infor-hostens-lasupplevelser>

Björzell Marial LR-blogg
https://www.lr.se/sok?author=255.d20b67215b4781ff02cb_313937313132313430323835

Chambers Aidan (2014) Böcker inom och omkring oss: översättning Katarina Kuick

Dyslexiföreningen
<https://www.dyslexiforeningen.se/>

Fria bilder
Gray Carol, What is a social story
<https://carolgraysocialstories.com/social-stories/what-is-it/>

Habilitering och Hälsa, Sociala berättelser

<https://www.vgregion.se/f/habilitering-och-halsa/patient/appar-for-smartphones-och-surfplattor/appar-som-stod/sociala-berattelser/>

Hejlskov Bo, Lågaffektivt bemötande

<https://hejlskov.se/lagaffektivt-bemotande/>

Infoteket om funktionshinder

<https://regionuppsala.se/infoteket/hamta-kunskap/>

Lundkvist Gunnel, När tålamodsburken rinner över - om att ritprata (2003), Specialpedagogiska skolmyndigheten.

<https://webbutiken.spsm.se/nar-talamodsburken-rinner-over-om-att-ritprata/>

Ordet och handen

<https://ordetochhanden.se/om-projektet/>

Riksförbundet Attention

<https://attention.se>

Skolverket – "Att utforska verkligheten"

https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/path/larportalen/material/inriktningar/5-las-skriv/F%C3%B6rskoleklass/O29-var-dagssprak-amnessprak/del_02/Material/Flik/Del_02_MomentA/Artiklar/M29_Gr_02A_01_utforska.docx

Specialpedagogiska skolmyndigheten

<https://spsm.se/funktionsnedsattningar/>

Specialpedagogiska skolmyndigheten, om språkstörning:

<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/sprakstorning/>

Specialpedagogiska skolmyndigheten, om läsnedsättning:

<https://www.mtm.se/om-oss/var-organisation/uppdrag-och-lagar/om-lasned-sattning1/>

Statens kulturråd, Kognitiv tillgänglighet på bibliotek – en kunskapsöversikt

https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/kognitiv-tillganglighet/kognitiv-tillganglighet-pa-bibliotek_webb.pdf